Πολιτική για τις ορεινές περιοχές
Κριτική ανασκόπηση και σκέψεις για την μετά Covid εποχή

Έλνα Μιχαηλίδου[1] Αγγελική Γεροντέλη[2]

[1] Γεωπόνος, ΜΔΕ, ΕΤΕΠ, Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕΚΔΕ) Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
[2] Περιβαλλοντολόγος, ΜΔΕ, ΕΤΕΠ, Ε.Μ.Π. Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕΚΔΕ) Ε.Μ.Π.

Περίληψη

Ιδιαίτερα μετά την έξαρση της Covid-19, οι ανισότητες σε βασικούς δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης, οξύνθηκαν ακόμα περισσότερο. Τα στοιχεία αυτά είναι ανησυχητικά για τις ορεινές και απομονωμένες περιοχές, καθώς τα χαρακτηριστικά τους τις καθιστούν ιδιαιτέρως ευάλωτες στις σύγχρονες οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις. Ταυτόχρονα όμως, διαθέτουν εγγενή χαρακτηριστικά που τις κάνουν ανθεκτικές, ενεργές και μάχιμες σε κάθε πρόκληση. Στην εργασία αυτή επιχειρείται μια κριτική ανασκόπηση των πολιτικών που εφαρμόζονται στις ορεινές περιοχές σε πλανητικό, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Τεκμηριώνεται ότι αν και πλέον οι ορεινές περιοχές βρίσκονται όλο και περισσότερο στο επίκεντρο στοχευμένων πολιτικών, σε μεγάλο βαθμό οι δράσεις για το ξαναζωντάνεμά τους παραμένουν σημειακές και μονοδιάστατες, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις πραγματικές ανάγκες και επιθυμίες των ίδιων των κατοίκων των περιοχών αυτών.

Policies for mountain areas
Critical review and thoughts in post Covid era

Elya Michailidou[1], Angeliki Geronteli[2]

[1] Agriculturist, MSc, NTUA Laboratory Technical Staff, MIRC
[2]Environmentalist, MSc, NTUA, Laboratory Technical Staff, MIRC

Abstract

In the post Covid era inequalities, concerning basic human development indices, have increased, even more than previous years. This is particularly concerning for mountain and isolated areas since they are more vulnerable to contemporary economic, social and environmental challenges due to their characteristics. At the same time, their inherent features make them more resilient to every challenge, over time. In this paper, a critical review of international, european and national policies for mountain areas is attempted. It is documented that even though more policies target specifically to the revival of mountain areas, actions, in some point, remain fragmentary and one dimensional, without taking into account the real needs and wishes of the locals.

1. Εισαγωγή

Στην Ανθρωπόκενο περίοδο που διανύουμε - όρος που καλείται να περιγράψει την εποχή στην οποία οι άνθρωποι έχουν γίνει οι κινητήριοι μοχλοί της πλανητικής αλλαγής, αλλάζοντας ριζικά την πλανητική βιόσφαιρα - οι άνθρωποι βιώνουν ανασφάλεια. Τα τελευταία χρόνια, οι κίνδυνοι και οι προκλήσεις από την Covid-19, την ψηφιακή τεχνολογία, την κλιματική αλλαγή και την απώλεια βιοποικιλότητας, έχουν πάρει νέα μορφή και εντάθηκαν. Βασική αιτία αποτελεί η αποσύνδεση του ανθρώπου από την φύση αλλά και το σύγχρονο αναπτυξιακό μοντέλο, οδηγώντας σε αυξανόμενες πλανητικές πιέσεις και σε κινδύνους που σχετίζονται με το άκρατο κυνήγι για ευημερία (well-being) (UNDP, 2022).

2. Σύγχρονες πολιτικές για τις ορεινές περιοχές σε πλανητικό επίπεδο

2.1 Διεθνείς πολιτικές για τη βιώσιμη ανάπτυξη

Αν και στις εκθέσεις που παρουσιάζονται παρακάτω δεν γίνεται ρητή αναφορά σε ορεινές περιοχές, πολλά από τα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία που παρουσιάζουν αφορούν σε απομονωμένες, ευάλωτες και περιθωριοποιημένες περιοχές ή ομάδες πληθυσμού, ως εκ τούτου αφορούν και στις ορεινές περιοχές, οι οποίες εμπεριέχουν εξ ορισμού αυτά τα χαρακτηριστικά.

Sustainable Development Goals (SDGs) Report

Από το 2015, η εφαρμογή του κυρίαρχου αναπτυξιακού μοντέλου σε παγκόσμιο επίπεδο, δηλαδή αυτού της βιώσιμης ανάπτυξης, εκφράζεται μέσα από τους Στόχους για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (SDGs), οι οποίοι αφορούν στην βελτίωση των συνθηκών σε διάφορους τομείς, όπως φτώχεια, υγεία, παιδεία, φυσικό περιβάλλον κ.λπ. μέχρι το 2030. Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για την παρακολούθηση των SDGs (UN, 2021b), η πανδημία της Covid-19 επέφερε σημαντική επιδείνωση και ακόμα μεγαλύτερες καθυστερήσεις στην επίτευξη των Στόχων για την καταπολέμηση της ακραίας φτώχειας, την υγεία των παιδιών, την πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα και την ισότητα των φύλων, αν και από πριν διαφαινόταν ότι δεν θα υπήρχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα μέχρι το 2030. Το ίδιο ισχύει και για τους Στόχους που αφορούν στην μείωση των ανισοτήτων και τη μείωση των εκπομπών CO_2 . Οι επιπτώσεις είναι οξυμένες για τους ευάλωτους και απομονωμένους πληθυσμούς παγκοσμίως (UNDP 2022).

UNDP, Human Development Report

Οι εκθέσεις για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη (Human Development Report (HDR)) απευθύνονται σε ένα ευρύ κοινό συμπεριλαμβανομένης της πολιτικής ηγεσίας, των ΜΜΕ και της διεθνούς κοινότητας. Στην 2021/22 HDR, υπογραμμίζονται οι σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης μεταξύ ανισοτήτων και ανασφάλειας. Σύμφωνα με στοιχεία της HDR 2019, ο παγκόσμιος δείκτης πολυδιάστατης φτώχειας ρίχνει φως στην ανομοιογένεια με την οποία οι άνθρωποι βιώνουν την φτώχεια, και αποκαλύπτει βαθιές ανισότητες μεταξύ κρατών αλλά και μεταξύ των ίδιων των φτωχών ανθρώπων. Σύμφωνα με τα πρώτα draft κείμενα για την επερχόμενη έκθεση 2021-22 HDR βιώνουμε ένα παράδοξο. Αν και οι άνθρωποι

κατά μέσο όρο ζουν περισσότερο, είναι πιο υγιείς και πιο πλούσιοι, αυτό δεν έχει οδηγήσει σε μια μεγαλύτερη αίσθηση ασφάλειας. Η πανδημία ενίσχυσε αυτήν την αίσθηση ανασφάλειας και φόβου. Αυτό, σε συνδυασμό με τις αυξανόμενες γεωπολιτικές πιέσεις, την αύξηση των ανισοτήτων, την ολίσθηση των δημοκρατικών θεσμών αλλά και τα καταστροφικά ακραία καιρικά φαινόμενα, σχετιζόμενα με την κλιματική αλλαγή, τείνουν να οδηγήσουν σε αντιστροφή των δεκαετών προσπαθειών για επίτευξη ανάπτυξης και να οδηγήσουν σε περαιτέρω καθυστέρηση στην επίτευξη των SDGs. Ήδη από το 1987 με την έκθεση της επιτροπής Brundtland αλλά και αργότερα το 2011 και το 2013 (UN General Assembly, Resolution 65/309. *Happiness: towards a holistic approach to development*) διατυπώνονται ερωτήματα ως προς το κατά πόσο η μέτρηση του πλούτου, μέσω του ΑΕΠ, αποτελεί τον κατάλληλο δείκτη που αντικατοπτρίζει την ευτυχία και την ευημερία των ανθρώπων.

2.2 Πολιτικές και έρευνα για τις ορεινές περιοχές του κόσμου

Ειδικά σε ό,τι αφορά τις ορεινές περιοχές και τους SDGs, επισημαίνεται η έλλειψη εξειδικευμένων στόχων για την προστασία τους και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Σύμφωνα με τους von Dach et al. (2018) μόνο σε 3, από τους συνολικά 169, υποστόχους, υπάρχει αναφορά στα υδάτινα ορεινά οικοσυστήματα και στην ορεινή βιοποικιλότητα. Για την παρακολούθηση όλων αυτών των υποστόχων αναπτύχθηκαν 232 δείκτες, αλλά κανένας από αυτούς δεν αφορά ειδικά στις ορεινές περιοχές. Αντίθετα, σε διάφορες δημοσιεύσεις, τεκμηριώνεται η δυνατότητα συμβολής των ορεινών περιοχών στην επίτευξη των SDGs και ιδιαίτερα στους τομείς της ενέργειας, των δασών και της βιοποικιλότητας, των υδάτινων πόρων και της κλιματικής αλλαγής (Mountain Partnership, 2014).

Από το 2000 ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών εκδίδει περιοδικές διακηρύξεις με γενικές κατευθύνσεις και παραινέσεις προς τα κράτη για τις πολιτικές ανάπτυξης των ορεινών περιοχών και την προστασία των ορεινών οικοσυστημάτων στον κόσμο. Στοχεύουν στην αντιμετώπιση της φτώχειας και της επισιτιστικής ανασφάλειας, στη διατήρησης της βιοποικιλότητας, την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη διαχείριση των οικοσυστημάτων και των πόρων, ιδιαίτερα σε συνθήκες κλιματικής αλλαγής. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεγαλύτερη σύγκλιση προς τις αρχές της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Για παράδειγμα, τονίζεται η ανάγκη για ολιστική αντιμετώπιση των προβλημάτων των περιοχών αυτών, ενώ αναγνωρίζεται η αξία της παραδοσιακής γνώσης και εν γένει των τοπικών/παραδοσιακών πολιτισμών (UN, 2020). Προκειμένου να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση και να αναληφθούν σχετικές δράσεις, ο ΟΗΕ κήρυξε το 2022 ως Διεθνές Έτος Βιώσιμης Ορεινής Ανάπτυξης.

Η διεθνής κοινότητα συμφωνεί ότι οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στις ορεινές περιοχές μπορούν να δημιουργήσουν ακόμα μεγαλύτερες ευκαιρίες για τουρισμό, στην μετά Covid εποχή. Ταξιδιώτες που, μετά τις νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν από την πανδημία, αναζητούν την επανασύνδεσή τους με τη φύση, την παράδοση και τους τοπικούς πολιτισμούς σε ανοιχτούς χώρους με λιγότερο συνωστισμό, μπορούν να βρουν διέξοδο στα βουνά. Ο κοινοτικός τουρισμός (community-based tourism) μπορεί να συμβάλει στην αύξηση και τη διαφοροποίηση

του εισοδήματος των νοικοκυριών, να ενισχύσει την εργασία και τις ευκαιρίες απασχόλησης, να υποστηρίξει τις παραδοσιακές δομές (π.χ. γεωργία, κτηνοτροφία) και να βοηθήσει στην προστασία και ανάδειξη της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς (FAO and UNWTO, 2021, Price et al., 2022).

3. Πολιτικές για τις ορεινές περιοχές σε Ευρωπαϊκό επίπεδο

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει την σημασία των ορεινών περιοχών και των προβλημάτων τους και εξειδικεύει όλο και περισσότερο τις σχετικές πολιτικές της. Συγκεκριμένα τον Μάιο του 2016 ψηφίστηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Έγγραφο με τίτλο «Πολιτική συνοχής για τις ορεινές περιοχές της ΕΕ». Το γεγονός ότι στο έγγραφο αναγνωρίζεται πως μεταξύ των ορεινών περιοχών υπάρχουν σημαντικές διαφορές, και άρα απαιτούνται προσαρμογές στη διακυβέρνηση, κρίνεται θετικά και προς την κατεύθυνση της ανάδειξης των τοπικών ιδιαιτεροτήτων κάθε περιοχής για την επίλυση των προβλημάτων τους και την ικανοποίηση των αναγκών των κατοίκων τους. Σύμφωνα με το έγγραφο, οι ορεινές περιοχές μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για πολλές οικονομικές δραστηριότητες, με έμφαση στη γεωργία, τη δασοκομία, τον τουρισμό και την ενέργεια, συνεκτιμώντας την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά των περιοχών αυτών και την διαφοροποίηση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

Εντύπωση προκαλεί ότι τόσα χρόνια μετά (Μιχαηλίδου και Ρόκος, 2016), ακόμα δεν υπάρχει συγκεκριμένος ορισμός για τις ορεινές περιοχές στην περιφερειακή πολιτική της ΕΕ, ενώ ο ορισμός που χρησιμοποιείται στο Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης δεν θεωρείται κατάλληλος για την πολιτική συνοχής. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2016) θεωρεί ότι ο ορισμός πρέπει να είναι ευρύς και περιεκτικός, λαμβάνοντας υπόψη διάφορους παράγοντες όπως το υψόμετρο, η προσβασιμότητα και η κλίση και να καλύπτει επίσης περιοχές που, μολονότι δεν είναι ορεινές, ενσωματώνονται σε μεγάλο βαθμό στις ορεινές περιοχές.

Τον Μάιο του 2018 ψηφίστηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το «Θεματολόγιο της ΕΕ για τις αγροτικές, ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές», στο οποίο αναγνωρίζονται τα προβλήματα και οι ειδικές ανάγκες των αγροτικών, ορεινών και απομακρυσμένων περιοχών. Πρόκειται για ένα τετρασέλιδο κείμενο στο οποίο, μεταξύ άλλων αναφέρεται και στον στόχο της *«οικονομικής μεγέθυνσης»* για τις περιοχές αυτές, για τον οποίο έχει επανειλημμένα ασκηθεί κριτική (Μιχαηλίδου και Ρόκος, 2016, Ρόκος, 2013). Επίσης τονίζεται η ανάγκη για περαιτέρω ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού με παράλληλη διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των εν λόγω περιοχών, όπως για παράδειγμα των παραδόσεων και των παραδοσιακών τοπικών προϊόντων. Τέλος, εισάγεται μια νέα έννοια, αυτή των «έξυπνων χωριών» η οποία στη συνέχεια εξελίχθηκε σε «έξυπνα βουνά», ακολουθώντας προφανώς τις πρωτοβουλίες για «έξυπνες πόλεις».

Για την υλοποίηση των στόχων της ΕΕ για τις ορεινές περιοχές, δημιουργήθηκε το RUMRA & Smart Villages με τη συμμετοχή ευρωβουλευτών και τοπικών παραγόντων από αγροτικές, ορεινές και απομονωμένες περιοχές της Ευρώπης (RUMRA, 2019). Το RUMRA στηρίζεται ενεργά από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για τη

συνεργασία και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών EUROMONTANA, με συμμετοχή περιφερειακών και τοπικών αρχών, γεωργικών, δασικών και περιβαλλοντικών οργανώσεων και ερευνητικών ιδρυμάτων. Από την Ελλάδα, μόνο η Περιφέρεια Κρήτης συμμετέχει στο Δίκτυο, τη στιγμή που άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού νότου, όπως η Ισπανία και η Ιταλία, έχουν διψήφιο αριθμό μελών. Φαίνεται, ότι η πανδημία επηρέασε αρνητικά τις σχετικές δράσεις, καθυστερώντας την υλοποίηση και την ευρύτερη εφαρμογή τους ανά την Ευρώπη.

4. Εθνικές πολιτικές

Σε ό,τι αφορά τις Εθνικές πολιτικές δεν έχουν προχωρήσει και πολλά τις τελευταίες δεκαετίες. Σε επίπεδο νομοθεσίας γίνεται, με πολύ αργό ρυθμό - και κάποιες φορές επιζήμιο οικονομικά λόγω των προστίμων περί μη εφαρμογής- η εναρμόνιση με την ευρωπαϊκή νομοθεσία σε θέματα περιβάλλοντος, βιοποικιλότητας και τώρα κλιματικής αλλαγής και ενεργειακής μετάβασης.

Κοινή αγροτική πολιτική (ΚΑΠ)-Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ)

Το Μέτρο 13: «*Ενισχύσεις σε περιοχές που χαρακτηρίζονται από φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα*» (ΠΑΑ 2014-2020), σχετίζεται με χορήγηση αντισταθμιστικής ενίσχυσης/αποζημίωσης, σε ετήσια βάση και ανά εκτάριο γεωργικής έκτασης, για άσκηση γεωργικής δραστηριότητας εντός των ορεινών περιοχών και άλλων περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα.

Επιδότηση καλλιεργειών εθνικού ενδιαφέροντος (π.χ. αμπέλι), μέσω προγραμμάτων αναδιάρθρωσης και μετατροπής αμπελώνων. Προβλέπεται η στήριξη των κοινωνικά και περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών, όπως οι απομονωμένες νησιωτικές περιοχές, με έμφαση στη διατήρηση του περιβάλλοντος και στην αισθητική αξία του αγροτικού τοπίου και στηρίζονται οι μικρές και μεσαίες εκμεταλλεύσεις. Θετικά κρίνεται το γεγονός ότι οι οικονομικές ενισχύσεις για τις Ορεινές, Μειονεκτικές & Νησιωτικές περιοχές, αφορούν σε ελαφρώς μεγαλύτερα ποσά σε σχέση με τις λοιπές περιοχές.

Επιδότηση γεωργών για εξοπλισμό, με δικαιούχους σε ορεινές περιοχές και σε περιοχές που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα σε ποσοστά (40%-75% ανάλογα, με την περιοχή και το είδος της επένδυσης). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιλεξιμότητα των δικαιούχων, όπου στα επιλέξιμα συλλογικά σχήματα μπορεί να είναι και τα συλλογικά σχήματα του αγροτικού συνεταιριστικού δικαίου, όπως αγροτικοί συνεταιρισμοί και ΚΟΙΝΣΕΠ. Αυτό δείχνει μια αναγνώριση της από τα κάτω συνεταιριστικής προσπάθειας στο πλαίσιο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

Άλλα Επιδόματα

Σε νομοθετικό επίπεδο, πλην του αγροτοδιατροφικού τομέα, στο προσκήνιο τα τελευταία χρόνια της – οικονομικής, ενεργειακής και υγειονομικής κρίσης- ήρθε και ένα σύνολο επιδοματικών πολιτικών στήριξης των ορεινών και απομονωμένων περιοχών είτε με τη μορφή επιδομάτων θέρμανσης, είτε με τη μορφή οικογενειακών ενισχύσεων σε όσους κατοικούν μόνιμα σε ορεινή ή/και μειονεκτική περιοχή (για

τουλάχιστον 2 χρόνια) ανάλογα με το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα (600 € για εισόδημα έως 3.000 € και 300€ με εισόδημα από 3.000,01 € και 4.700 €).

Υγειονομική περίθαλψη

Σε αυτά έρχεται να προστεθεί η προσπάθεια ενίσχυσης του υγειονομικού συστήματος περίθαλψης, το οποίο μέσα στα χρόνια της πανδημίας της Covid-19 δοκιμάστηκε σκληρά και φάνηκαν όλα τα κενά και οι αδυναμίες του, ιδιαίτερα στις ορεινές και απομονωμένες περιοχές. Φαίνεται, από την ανασκόπηση των πρόσφατων νομοθετημάτων (2021-2022), πως στο πλαίσιο αυτό γίνεται προσπάθεια εξοπλισμού με ιατρικό εξοπλισμό νέας τεχνολογίας, για τις ανάγκες των περιοχών της νησιωτικής-ακριτικής χώρας, και των παραμεθόριων και ορεινών περιοχών, που απέχουν σημαντικά από δομές Υγείας. Ουσιαστικά δηλαδή η ίδια η ζωή και η επιτακτική ανάγκη για επιβίωση δίνει μια κάποια μεμονωμένη και αποσπασματική λύση στις περιοχές αυτές, στην μετά Covid εποχή.

Απάτητα Βουνά

Πρόσφατη νομοθετική πρωτοβουλία, καθιερώνει τα «Απάτητα Βουνά», σε συνέχεια της στρατηγικής για την προστασία πολύτιμων και ευαίσθητων οικολογικά περιοχών αλλά και με βάση το αίσθημα των τοπικών κοινωνιών να μπει φρένο στις εγκαταστάσεις των ΑΠΕ. Ως «Απάτητα Βουνά» ορίζεται η Περιοχή Άνευ Δρόμων (ΠΑΔ) με την περιμετρική ζώνη ενός χιλιομέτρου της (ΠΑΔ + ακτίνα 1 χλμ). Σε αυτές τις περιοχές απαγορεύεται η διάνοιξη νέων δρόμων και η δημιουργία άλλων τεχνητών επεμβάσεων, που μεταβάλλουν ή αλλοιώνουν το φυσικό περιβάλλον και υπάγονται σε καθεστώς υψηλής προστασίας. Οι περιοχές οι οποίες εντάσσονται σε αυτό το καθεστώς είναι (τα Λευκά Όρη, το όρος Σάος, ο Σμόλικας, η Τύμφη, ο Ταΰγετος, το όρος Χατζή). Η πρώτη περιοχή για την οποία βγήκε σχετική υπουργική απόφαση, αν και κάπως πρόωρα (ΦΕΚ 6576/31.12.2021), είναι το όρος Ταϋγετος (dasarxeio, 2022).

Φορείς και εργαλεία πολιτικής για τις ορεινές περιοχές

Στο επίπεδο της συνεργασίας και της διαβούλευσης γύρω από τις ορεινές περιοχές , φαίνεται πως η πολυδιάστατη κρίση έδωσε μια θετική ώθηση.

Υποεπιτροπή νησιωτικών και ορεινών περιοχών της Βουλής

Συνεχίστηκε το έργο της Υποεπιτροπής νησιωτικών και ορεινών περιοχών της Βουλής, αντικείμενο της οποίας είναι η μελέτη των προβλημάτων, η υποβολή προτάσεων για τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και την προστασία του ολικού περιβάλλοντος των περιοχών αυτών. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι ορεινές περιοχές έχουν μικρότερο μερίδιο συμμετοχής σε αυτές τις επιτροπές, ενώ και ο ίδιος ο συνολικός ετήσιος αριθμός συνεδριάσεων της εν λόγω επιτροπής φθίνει (12 το 2019, 5 το 2020, 3 το 2021 και 1 του 2022) με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται.

Επιτροπή ορεινών της Κεντρική Ένωσης Δήμων Ελλάδος (ΚΕΔΕ)

Συγκροτήθηκε επίσης, τα τελευταία χρόνια, Επιτροπή Ορεινών Περιοχών της ΚΕΔΕ, στην οποία συμμετέχουν οι δήμαρχοι 33 μικρών ορεινών Δήμων της χώρας. Πρόκειται για μια μορφή Δικτύου Ορεινών Δήμων της Ελλάδας. Σε πρόσφατη συνάντηση (Μάιο 2022) των 33 Δημάρχων του Δικτύου Ορεινών Δήμων με την πολιτική ηγεσία, ανακοινώθηκε η δημιουργία μικρής ομάδας εργασίας, που εντός 6 μηνών θα εκπονήσει ένα master plan για την ορεινή Ελλάδα, το οποίο θα αποτελέσει

έναν οδικό χάρτη για όλους τους δήμους. Η χρηματοδότηση που λαμβάνουν οι συγκεκριμένοι δήμοι είναι συνολικού ύψους 375 εκατ. ευρώ (Δημακόπουλος, 2022).

Οι δήμαρχοι από την πλευρά τους αναφέρθηκαν στην ανάγκη ενίσχυσης του τουριστικού προϊόντος για όλες τις εποχές του χρόνου, καθώς και στις αναπτυξιακές δυνατότητες των περιοχών τους, που μπορούν να προσελκύσουν ως μόνιμους κατοίκους, ακόμη και «ψηφιακούς νομάδες» και να οδηγήσουν πολλούς να επιστρέψουν για εργασία στον τόπο καταγωγής τους. Ανάμεσα στα θέματα προς επίλυση που θέτουν, από το 2016 ως σήμερα, οι επικεφαλής των ορεινών δήμων της χώρας, ήταν αυτά της υποστελέχωσης των υπηρεσιών τους, της έλλειψης εξοπλισμού, της ενίσχυσης έργων οδοποιίας, υποδομών εκπαίδευσης, υγείας και τηλεπικοινωνίας, της ύπαρξης τραπεζικού υποκαταστήματος στην έδρα τους, των ΑΠΕ και του ενεργειακού κόστους, της αποσύνδεσης της χρηματοδότησής τους από τον πληθυσμό τους και τη σύνδεσή της με την έκταση που καταλαμβάνουν και της ισότιμης συμμετοχής των ορεινών δήμων στον αναπτυξιακό χάρτη της χώρας. Τέλος προτείνουν τη θεσμοθέτηση της «ορεινότητας» με νομοθετικό πλαίσιο που θα διαχωρίζει τους ορεινούς από τους νησιωτικούς δήμους. (ΚΕΔΕ, 2016, 2021). Φαίνεται λοιπόν ότι τα αιτήματα των ορεινών δήμων από το 2016 ως το 2022 είναι ίδια ενώ έχουν αρχίσει να διαφαίνονται και κάποιες νέες προοπτικές για το ξαναζωντάνεμα των περιοχών στην μετά Covid εποχή.

ΜΟΔ : Μηχανισμός υποστήριξης των ορεινών δήμων της χώρας

Την προσπάθεια αυτή έρχεται να πλαισιώσει και η βοήθεια από την ΜΟΔ, η οποία σε συνεργασία με την ΚΕΔΕ και την Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ), αναγνωρίζοντας τη σημασία της ανάπτυξης των ορεινών Δήμων στην αναπτυξιακή ανασυγκρότηση της χώρας δημιούργησαν «Μηχανισμό υποστήριξης των ορεινών δήμων της χώρας» και προχώρησαν στην υπογραφή Μνημονίου Συνεργασίας. Σκοπός του Μηχανισμού είναι η καταγραφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Δήμοι και η εξεύρεση λύσεων. Στην σύμπραξη αυτή συμμετέχουν 31 Δήμοι, 8 περιφέρειες και έχουν πραγματοποιηθεί 5 συναντήσεις εργασίας μεταξύ 2017-2018. (ΜΟΔ, 2022)

5. Κριτική αξιολόγηση με βάση τις αρχές της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια κριτική αξιολόγηση των πολιτικών για τις ορεινές περιοχές με βάση το Πολύγωνο για την Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, το οποίο βάζει στο κέντρο τον άνθρωπο και τις συλλογικότητές του και στις κορυφές τις έξι διαστάσεις της ανάπτυξης: πολιτική, οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική, τεχνική/τεχνολογική και το φυσικό περιβάλλον (Ρόκος, 2004, 2013).

Πολιτική διάσταση

Από την παρουσίαση των πολιτικών κατευθύνσεων και πρωτοβουλιών για τις ορεινές περιοχές, αναδεικνύεται και τεκμηριώνεται το σημαντικό ζήτημα της έλλειψης κοινού κώδικα επικοινωνίας, ο οποίος αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ολοκληρωμένη ανάπτυξή τους, και το οποίο εντοπίζεται σε τρία επίπεδα: Α. Ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης. Β. Ανάμεσα στην επιστημονική κοινότητα. Γ. Ανάμεσα στους εκπροσώπους των ορεινών δήμων και κοινοτήτων.

Αυτή η έλλειψη κοινού κώδικα επικοινωνίας σχετίζεται τόσο με τον ορισμό των ορεινών περιοχών και των υπηρεσιών τους, όσο και με τους δείκτες παρακολούθησής τους. Η ίδια η ΕΕ παραδέχεται ότι ακόμα δεν μπορεί να καταλήξει σε έναν κοινής αποδοχής περιεκτικό ορισμό προκειμένου να ασκήσει την πολιτική συνοχής της. Η δε διεθνής επιστημονική κοινότητα ακόμα προσπαθεί να προωθήσει το διεπιστημονικό και συστημικό τρόπο σκέψης και την ενσωμάτωση και των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών στην έρευνα για τις ορεινές περιοχές. Την ίδια στιγμή, αναγνωρίζει όχι μόνο τις οικοσυστημικές, αλλά και τις πολιτισμικές υπηρεσίες που μπορούν να προσφέρουν τα βουνά, αλλά δεν μπορεί να συμφωνήσει σε δείκτες και μοντέλα για την τυποποίηση και την παρακολούθησή τους (Price et al., 2022). Επίσης αναγνωρίζεται η αδυναμία, σε αρκετές περιπτώσεις, των ακαδημαϊκών και των ερευνητών, αφενός να επικοινωνήσουν και να διαχύσουν τα αποτελέσματα της επιστημονικής έρευνας στις τοπικές κοινωνίες και αφετέρου να κατανοήσουν τις πραγματικές ανάγκες αλλά και δυνατότητες των κοινωνιών.

Οικονομική διάσταση

Σε πλανητικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, παρά τις παραδοχές για την ανάγκη ολιστικής αντιμετώπισης των πολύπλοκων και πολυδιάστατων προβλημάτων περιβάλλοντος και ανάπτυξης, συνεχίζει να προκρίνεται το μοντέλο της "οικονομικής μεγέθυνσης" (growth), ως όρος ταυτόσημος με αυτόν την ανάπτυξης (development), στο οποίο έχει επανειλημμένα ασκηθεί κριτική από το ΜΕΚΔΕ για την αδυναμία εφαρμογής τους και τις καταστροφικές επιπτώσεις του στις ορεινές περιοχές (Γεροντέλη, 2016, Μιχαηλίδου και Ρόκος, 2016, Ρόκος, 2013).

Ως προς τους παραγωγικούς τομείς, η έμφαση, και πολύ περισσότερο μετά την έξαρση της πανδημίας, δίνεται σε ήπιες μορφές τουρισμού σε συνδυασμό με τη φυσική και πολιτισμική κληρονομιά των βουνών. Ως θετική κρίνεται και η προσέγγιση περί κοινοτικού τουρισμού, πάντοτε υπό προϋποθέσεις και λαμβάνοντας υπόψη τις εκάστοτε τοπικές ιδιαιτερότητες. Ωστόσο επισημαίνεται ότι ο στείρος μιμητισμός επιτυχημένων τουριστικών πρωτοβουλιών από μία περιοχή σε άλλη δεν είναι θεμιτός, καθώς σε κάθε περιοχή επικρατούν διαφορετικές πολιτικές, θεσμικές, κοινωνικοοικονομικές κ.λπ. συνθήκες (Ρόκος, 2013, Price et al., 2022).

Η μικρής κλίμακας γεωργία και η κτηνοτροφία, εξακολουθούν να αποτελούν για την Ελλάδα τις κύριες παραγωγικές δραστηριότητες στις ορεινές περιοχές. Αν και υπάρχουν αυξημένες ενισχύσεις και κίνητρα, επισημαίνεται η έλλειψη ενός συνολικού αναπτυξιακού σχεδιασμού για το ξαναζωντάνεμα των ορεινών περιοχών, καθώς εκ του αποτελέσματος, αποδεικνύεται ότι οι αποσπασματικές, σημειακές και επιδοματικές πολιτικές απέτυχαν να αναστρέψουν το κλίμα της πληθυσμιακής και παραγωγικής συρρίκνωσης των περιοχών αυτών.

Κοινωνική διάσταση

Σε κοινωνικό επίπεδο, είναι εμφανές μέσα από τις επίσημες εκθέσεις, ότι οι περιβόητοι δείκτες αειφόρου ανάπτυξης, αν και δείχνουν τις τάσεις μεταβολής δια μέσου του χρόνου, δεν είναι ικανοί να αποτυπώσουν την πραγματική πραγματικότητα και την "ολική" ποιότητα ζωής των ατόμων, ούτε και τις ανισότητες και διαφορές μεταξύ ανθρώπων και συνθηκών διαβίωσης, ακόμα και μέσα στην ίδια χώρα (Γεροντέλη, 2016, Ρόκος, 2013). Γι' αυτό επιστρατεύονται και άλλου είδους «ποιοτικές» μελέτες και μετρήσεις όπως οι World Happiness Reports, που

σχετίζονται με το πώς οι άνθρωποι βιώνουν την φτώχεια στην καθημερινότητά τους και σε άλλες διαστάσεις πέρα της οικονομικής, όπως: Υγεία, παιδεία, πρόσβαση στις τεχνολογίες, έκθεση σε έκτακτες καταστάσεις όπως η οικονομική, κλιματική και ενεργειακή κρίση. Ενώ όμως γίνεται η επισήμανση αυτή οι πολιτικές και οι δράσεις παραμένουν σημειακές και τομεακές χωρίς να αντιμετωπίζουν ουσιαστικά το πρόβλημα. Στην Ελλάδα για παράδειγμα το ζήτημα της υποστελέχωσης των υπηρεσιών υγείας, ιδιαίτερα στις ορεινές και δυσπρόσιτες περιοχές, μπήκε στο κάδρο μετά την covid, λόγω των αναγκών και ελλείψεων που εντοπίστηκαν. Αντίστοιχα η ανάγκη για τηλεκπαίδευση στα σχολεία και τα πανεπιστήμια προέκυψε λόγω των συνθηκών της πανδημίας και έκανε εμφανείς τις ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή και σε κατάρτιση των στελεχών εκπαίδευσης. Παράλληλα οι ψηφιακοί νομάδες πήγαν στις περιοχές αυτές λόγω ποιοτικότερων, ασφαλέστερων και ενδεχομένως οικονομικότερων συνθηκών διαβίωσης. Το γεγονός αυτό δίνει μια άλλη προοπτική στις περιοχές αυτές και πρέπει να ενισχυθεί, όπως έχει επισημανθεί και από τους δημάρχους του δικτύου ορεινών δήμων.

Αυτό που προκύπτει από την ανάλυση των επιστημονικών εκθέσεων αλλά και από την ίδια την κοινωνία των πολιτών, είναι η ανάγκη για αυτοοργάνωση των ορεινών κοινοτήτων και για από τα κάτω πρωτοβουλίες. Τονίζεται ο ρόλος των εθελοντών στη γεφύρωση του κενού των ανισοτήτων μέσα στις κοινωνίες. Η πράξη δείχνει ότι, τα αυτοοργανωμένα μοντέλα εθελοντισμού που δημιουργούνται, από τις ίδιες τις κοινότητες είναι πιο ανθεκτικά και βιώσιμα (UNV-HDRO seminar, 2019). Το στοιχείο αυτό βρίσκει εφαρμογή και σε ορεινές /απομονωμένες περιοχές (Ρόκος, 2004, Price et al., 2022). Ο κίνδυνος σε αυτήν την περίπτωση έγκειται στην προσπάθεια πιστοποίησης όλων των τύπων εθελοντισμού, ώστε να μπουν σε συγκεκριμένα πρότυπα. Αυτό έρχεται σε σύγκρουση με το συμπέρασμα περί καλύτερης λειτουργίας των αυτό-οργανωμένων, από τα κάτω προσπαθειών των τοπικών κοινοτήτων. Ουσιαστικά παροπλίζει τον ρόλο τους, θέλοντας να τους εντάξει θεσμικά σε μια ομάδα, κάνοντάς τους άλλον ένα στατιστικό δείκτη.

Περιβαλλοντική διάσταση

Σε ό,τι αφορά την περιβαλλοντική διάσταση, η συζήτηση για τις ορεινές περιοχές περιλαμβάνει την παροχή οικοσυστημικών υπηρεσιών προς τις πεδινές περιοχές, τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής αλλά και την εκμετάλλευσή τους στο πλαίσιο της ενεργειακής μετάβασης. Σε όλα τα επίπεδα της περιβαλλοντικής συνιστώσας είτε αφορά σε υδατικό δυναμικό, είτε αφορά στην ορεινή βιοποικιλότητα, σε ορεινά εδάφη και βοσκοτόπια η προτεραιότητα είναι να δοθεί μια διεπιστημονική κατεύθυνση ακόμη και μέσα στα ίδια τα επιστημονικά πεδία, προκειμένου να υπάρχει όσο το δυνατόν πιο ολιστική θέαση των ζητημάτων και να μπορέσει να υπάρξει μετριασμός της επιστημονικής αυθεντίας και επικράτηση του ουσιαστικού διαλόγου/κοινής γλώσσας επικοινωνίας μεταξύ των επιστημόνων. Αυτό με τη σειρά του θα οδηγήσει σε ορθότερη λήψη αποφάσεων, περισσότερο συμμετοχικές διαδικασίες και εν γένει σε καλύτερη διακυβέρνηση (Price et al, 2022). Ενδεικτικό παράδειγμα αποσπασματικής πολιτικής απόφασης η πρόσφατη νομοθετική πρωτοβουλία για τα Απάτητα βουνά, η οποία ενώ ξεκινάει από μια θετική βάση, της ανάσχεσης της απώλειας βιοποικιλότητας, εντούτοις βγήκε βιαστικά- για πολιτικούς πιθανότατα λόγους. Δεν υπάρχει καμία τεκμηρίωση γιατί

επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένοι ορεινοί όγκοι και όχι άλλοι, δεν υπάρχει αξιολόγηση για τα είδη και τους οικοτόπους, ενώ δεν έχουν ολοκληρωθεί οι ΕΠΜ που καθορίζουν τις περιοχές προστασίας και τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης και δραστηριότητες εντός αυτών (Μπάλιας, 2022).

Πολιτισμική διάσταση

Είναι ενθαρρυντικό το γεγονός ότι πλέον σε όλες τις επίσημες διακηρύξεις, υπάρχουν περισσότερες αναφορές στη σημασία των τοπικών πολιτισμών και παραδόσεων, στην αναγνώριση της αξίας του διαλόγου και της αμοιβαίας ανταλλαγής γνώσης δίνοντας νέα βαρύτητα στην αυτόχθονη γνώση. Σε πολλές περιπτώσεις ωστόσο αντιμετωπίζονται πρωτίστως ως τουριστικά προϊόντα και προϊόντα lifestyle, θέμα για το οποίο είχαν εκφραστεί σχετικοί προβληματισμοί αρκετά χρόνια νωρίτερα (Ρόκος, 2003). Αλλά και πρόσφατα στην δημοσίευση των Price et al (2022) τονίζεται η ανάγκη για περαιτέρω έρευνα ώστε να διαπιστωθεί ο τρόπος με τον οποίο τα σύγχρονα πρότυπα lifestyle, επηρεάζουν και μεταβάλλουν τις ορεινές κοινότητες. Τέλος, θετικά κρίνεται το γεγονός ότι στις διεθνείς εκθέσεις για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, μπήκε στο κάδρο η παραδοσιακή τεχνογνωσία όχι μόνο ως στοιχείο "φολκλόρ" αλλά ως πυλώνας διαφύλαξης γενικότερα της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς των βουνών.

Τεχνική/Τεχνολογική διάσταση

Οι ορεινές περιοχές θεωρούνται «ιδανικά» σημεία για την ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και τεχνολογικών καινοτομιών στην προσπάθεια αναχαίτισης της κλιματικής αλλαγής. Η προσέγγιση αυτή εμπεριέχει τον κίνδυνο για υπερεκμετάλλευση ή/και διασπάθιση των φυσικών διαθεσίμων των βουνών, προς όφελος κυρίως των πλέον παραγωγικών και προσοδοφόρων αστικών και πεδινών περιοχών, κι όχι με σκοπό να ικανοποιηθούν οι πραγματικές ανάγκες και προτεραιότητες των ίδιων των κατοίκων τους. Ως βασική προτεραιότητα θα μπορούσε να τεθεί η αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας στις περιοχές αυτές, η οποία επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο εν μέσω καραντίνας λόγω αύξησης των οικιακών αναγκών σε ενέργεια, αλλά και τους τελευταίους μήνες λόγω πολέμου και γεωπολιτικής ανισορροπίας.

Ο τεχνολογικός αναλφαβητισμός που χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό τους κατοίκους των ορεινών περιοχών, σε συνδυασμό με τις ελλείψεις σε βασικές υποδομές επικοινωνίας (αξιόπιστα δίκτυα κινητής τηλεφωνίας, γρήγορο internet κ.λπ.) αποτελούν περιοριστικούς παράγοντες για ορισμένες ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν εν μέσω covid, όπως είναι οι ψηφιακοί μετανάστες, οι οποίοι θα μπορούσαν να αποτελέσουν κινητήριο μοχλό ξαναζωντανέματος των περιοχών αυτών. Οι ίδιοι παράγοντες δυσχεραίνουν την εφαρμογή πρωτοβουλιών όπως τα "Έξυπνα χωριά/βουνά", γεγονός που επιβεβαιώνει για άλλη μία φορά την κριτική που ασκείται σχετικά με την στείρα μίμηση και υιοθέτηση, ακόμα και πετυχημένων πρωτοβουλιών από άλλες περιοχές, χωρίς να έχει προηγηθεί ανάλυση των πραγματικών συνθηκών κάθε τόπου.

6. Προτάσεις για το μέλλον των ορεινών περιοχών της Ελλάδας

Η πανδημία της covid-19 σε συνδυασμό με τα σύγχρονα πλανητικά ζητήματα ανάπτυξης και περιβάλλοντος, αποτελούν προκλήσεις αλλά ταυτόχρονα δημιουργούν ευκαιρίες για το ολικό ξαναζωντάνεμα των ορεινών περιοχών της Ελλάδας και του κόσμου. Για να αξιοποιηθούν οι ευκαιρίες αυτές και το όραμα της ολοκληρωμένης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών να γίνει πράξη, παρουσιάζονται κάποιες προτάσεις οι οποίες αναδείχθηκαν από την ανάλυση που προηγήθηκε:

- Αξιόπιστη και επικαιροποιημένη καταγραφή και παρακολούθηση της πραγματικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών με την ανάπτυξη σχετικού δείκτη, αντίστοιχου με αυτούς για την παρακολούθηση των SDGs.
- Ολιστική αντιμετώπιση των παγκόσμιων προβλημάτων ανάπτυξης και περιβάλλοντος με πιο ισότιμη εκπροσώπηση των κρατών αλλά και από περισσότερα επιστημονικά πεδία, καθώς οι συμμετέχοντες προέρχονται στην μεγάλη τους πλειοψηφία από τον χώρο της οικονομίας.
- Εκπροσώπηση της Ελλάδας, ως κατεξοχήν ορεινής χώρας, στις διεθνείς διασκέψεις και διακηρύξεις και για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών.
- Αξιοποίηση από την Ελλάδα διεθνών ευκαιριών που συνάδουν με τα εγγενή χαρακτηριστικά των ορεινών και απομονωμένων περιοχών της , όπως η κήρυξη από τον ΟΗΕ της Δεκαετίας Οικογενειακής Γεωργίας (2019-2028).
- Ενδυνάμωση της φωνής των εκπροσώπων ορεινών δήμων και κοινοτήτων της χώρας μας μέσω μεγαλύτερης συμμετοχής τους στα δίκτυα ορεινών περιοχών του εξωτερικού (EUROMONTANA, RUMRA κ.λπ.).
- Άρση του ζητήματος της έλλειψης επικοινωνίας, μέσω μιας ολοκληρωμένης πρότασης, κατά την οποία το ΜΕΚΔΕ θα μπορούσε να αποτελέσει το εθνικό σημείο επαφής και εκκίνησης, διαδραματίζοντας εκπαιδευτικό και συμβουλευτικό ρόλο. Προτείνονται δράσεις όπως η δημιουργία ηλεκτρονικής πλατφόρμας επικοινωνίας μεταξύ του ΜΕΚΔΕ, όλων των σχετικών φορέων και επιτροπών και της ευρύτερης επιστημονικής κοινότητας με στόχο τη διαβούλευση, ενημέρωση και καταγραφή αναγκών, προβλημάτων, προοπτικών και ανταλλαγή εμπειρίας, διεξαγωγή webinars ανταλλαγής καλών πρακτικών με δίκτυα του εξωτερικού κ.λπ. Απαραίτητος συμμέτοχος μιας τέτοιας προσπάθειας είναι ο ενεργός και ευαισθητοποιημένος ντόπιος πληθυσμός.
- Έρευνα για τα βουνά η οποία θα πρέπει να περιλαμβάνει εκτός από ακαδημαϊκές εργασίες, αποκομμένες από την πραγματική πραγματικότητα των ορεινών περιοχών, πρωτίστως την γνώση που προέρχεται από την πρακτική εφαρμογή από την πράξη και το απτό παράδειγμα (Ρόκος, 2013, Price et al., 2022), όπως ακριβώς συμβαίνει στην περίπτωση του ΜΕΚΔΕ στο Μέτσοβο. Αυτό προϋποθέτει την σχετική διεπιστημονική εκπαίδευση των επιστημόνων και ερευνητών. Η στείρα τεχνοκρατική γνώση δεν αφουγκράζεται την ταυτότητα του τόπου και μπορεί να αλλοιώσει τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του, στο βωμό της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας, για αυτό πρέπει πάντα να συνυπολογίζονται και οι φορείς πρωτοβουλιών ολοκληρωμένης ανάπτυξής του (Ρόκος, 2004).

- Προετοιμασία και ψήφιση στοχευμένου Σχεδίου Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου, μετά από πραγματικές διαδικασίες διαβούλευσης και εμπλοκή όλων των αρμόδιων φορέων, ζήτημα που έχει αναδειχθεί εδώ και 20 σχεδόν χρόνια και το οποίο συζητήθηκε και στα παλαιότερα συνέδρια του ΜΕΚΔΕ.

Μια τέτοια αναπτυξιακή προσπάθεια οφείλει να ακολουθεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση, συνυπολογίζοντας τον άνθρωπο και το «ολικό» περιβάλλον στο οποίο αυτός ζει και λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τις ετερογένειες μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων, σε χωρικό, πολιτισμικό, κοινωνικό, οικονομικό και τεχνολογικό επίπεδο. Απαιτείται αμοιβαία εμπιστοσύνη, κατανόηση στην τεκμηριωμένη γνώμη του άλλου, συνδιαμόρφωση απόψεων, ανάπτυξη δημιουργικής συνεργασίας, αμοιβαίος συμβιβασμός, διεπιστημονική σκέψη, με άλλα λόγια απαιτείται η Παιδεία ως μόρφωση, πολιτισμός και κριτική σκέψη (Ρόκος, 2013, Γεροντέλη 2016).

Βιβλιογραφία

dasarxeio.com (2022). *Παρουσίαση της πρωτοβουλίας "Απάτητα Βουνά"-Ποιες περιοχές θα ενταχθούν*,18/01/2022. https://dasarxeio.com/2022/01/18/107003/ πρόσβαση 20/5/22

FAO and UNWTO (2021), *Mountain tourism – Towards a more sustainable path*, Food and Agriculture Organization of the UN, World Tourism Organization, Mountain Partnership.

Mountain Partnership (2014) *Mountains and the Sustainable Goals Report*. A call for action.

Price, M., Gurgiser, W., Juen, I., Adler,C., von Dach, S.W. et al. (2022) *IMC2019: A Synthesis with Recommendations for Research*, The International Mountain Conference, Innsbruck, Austria, September 2019, Mountain Research and Development, 42(1).

RUMRA, 2019. *RUMRA & Smart Villages. The Intergroup on Rural, Mountainous and Remote Areas*, European Parliament Manifesto, Building a Sustainable Future for Rural Communities in Europe.

United Nations (2021). *The Sustainable Goals Report 2020,* Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division.

United Nations (2020), *Sustainable mountain development*, General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2019, A/RES/74/227.

UNDP (2022). SPECIAL REPORT New threats to human security in the Anthropocene Demanding greater solidarity, UNDP

UNDP (2020). *Human Development Report 2020, The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene*, UNDP.

UNDP and Oxford Poverty and Human Development Initiative (2019). Global Multidimensional Poverty Index 2019. Illuminating inequalities, UNDP/OPHI

UNV-HDRO (2019*). Joint Seminar on Volunteering and Inequalities*, 04 September 2019, http://hdr.undp.org/en/towards-hdr-2019

von Dach, W.S., Bracher, C., Peralvo, M., Perez, K., Adler, C., and a group of contributing authors (2018). *Leaving no one in mountains behind: Localizing the SDGs for resilience of mountain people and ecosystems,* Issue Brief, CEO and MRI, Bern, Switzerland.

Γεροντέλη Α., (2016). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη: Συσχετισμοί και Κριτικές Προσεγγίσεις,* στο Μανωλάς Ε.Ι. Τσαντόπουλος Γ. (Επιμ.), ΔΠΘ, σελ.1-19. (http://utopia.duth.gr/~emanolas/files/Tomos_8.pdf)

Δημακόπουλος, Δ. (2022). *Master plan για την ανάπτυξη των ορεινών Δήμων εντός εξαμήνου* | Επικοινωνία 94FM, πρόσβαση 23/05/2022

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2019). *Έγγραφο προβληματισμού, προς μια βιώσιμη Ευρώπη έως το 2030*, COM(2019)22 της 30ής Ιανουαρίου 2019.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2018). *Θεματολόγιο της ΕΕ για τις αγροτικές, ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές*, Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 3ης Οκτωβρίου 2018 σχετικά με την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών των αγροτικών, ορεινών και απομακρυσμένων περιοχών (2018/2720(RSP)).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2016). *Πολιτική συνοχής στις ορεινές περιοχές της ΕΕ*, Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 10ης Μαΐου 2016 σχετικά με την πολιτική συνοχής στις ορεινές περιοχές της ΕΕ (2015/2279(INI))

ΚΕΔΕ (2021). ΔΕΛΤΙΑ ΤΥΠΟΥ, https://kede.gr/synedriase-i-epitropi-oreinon-periochon/ , https://www.eetaa.gr/anakoinoseis/10062016_kede_oreinoi.doc Αθήνα 29/9/2021, 10/6/2016

Μιχαηλίδου Ε. και Ρόκος Δ. (2016). *Σύγχρονες διεθνείς αναπτυξιακές στρατηγικές σε σχέση με τις ορεινές περιοχές. Εκτίμηση των πιθανών επιπτώσεών τους από τη σκοπιά της ολοκληρωμένης ανάπτυξης*, 8ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο, ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π.,22-24 Σεπτεμβρίου 2016, Μέτσοβο.

Μπάλιας, Γ. (2022). *«Απάτητα Βουνά» και ταπεινωμένες βουνοκορφές – dasarxeio.com* πρόσβαση 20/5/22

ΜΟΔ (2022). Υποστήριξη Ορεινών Δήμων Υποστήριξη Ορεινών Δήμων

Ρόκος Δ. (2013). *Μπορούν να υπάρξουν βιώσιμα μοντέλα ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές στον αστερισμό της «βιώσιμης» ανάπτυξης; Η θεωρία και η πράξη της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης*, Ελληνογερμανικό Αναπτυξιακό Συνέδριο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών/Ίδρυμα Fridrich Ebert, Ιωάννινα 14-15 /6

Ρόκος, Δ., (2004). *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές. Θεωρία και πράξη*. Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου, 7-10/6/2001, Μέτσοβο

Ρόκος Δ. (2003). *Από τη "Βιώσιμη" ή "Αειφόρο" στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, 2003, Αθήνα.